

MARIYA MANTESORI METODIKASI ASOSIDA BOLALARNI SENSOR RIVOJLANTIRISH KONSEPSIYASI

*Namangan davlat pedagogika instituti Talim
Tarbiya Nazariyasi va Metodikasi (maktabgacha
ta'lim) mutaxassisligi 2 kurs magistranti
Xamidullayeva Husnida Murodjon qizi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tizimida interfaol metodlarning o'rni, ahamiyati hamda ularni qo'llashning samarali usul va uslublari tahlil qilinadi. Ta'lim jarayonida bolalarning faolligini oshirish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va ijodiy qobiliyatlarini yuzaga chiqarishda interfaol yondashuvlarning o'rni alohida yoritiladi. Shuningdek, pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirishda interfaol metodlardan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari ko'rib chiqiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning ahamiyati ochib beriladi hamda interfaol metodlarning ta'lim samaradorligini oshirishdagi roli asoslab beriladi.*

Kalit so'zlar: *Mariya Montessori metodikasi, sensor rivojlanish, sensor tarbiya, maktabgacha ta'lim, rivojlantiruvchi muhit, didaktik materiallar, senzitiv davrlar, kognitiv rivojlanish, bolalar psixologiyasi, mustaqil faoliyat, Montessori pedagogikasi, idrok jarayonlari, tafakkur rivoji, nutq rivojlantirish, sensor qobiliyatlar, tarbiyachining roli, ijodiy rivojlantiruvchi muhit*

Аннотация: *В этой статье проанализирована концепция сенсорного развития детей Марией Монтессори и её значение в системе дошкольного образования. В исследовании освещается роль сенсорного воспитания в развитии восприятия, мышления, речи и познавательной деятельности ребёнка. Также научно-педагогически обоснованы принципы организации развивающей среды, дидактических материалов и самостоятельной деятельности ребёнка, применяемые в методике Монтессори. В статье рассматриваются вопросы формирования интеллектуальных и социальных способностей детей через эффективную организацию сенсорного развития.*

Ключевые слова: *Педагогика Монтессори, сенсорное развитие, дошкольное образование, дидактические материалы, развивающая среда, когнитивное развитие, самостоятельная деятельность, сенсорное воспитание, познавательная деятельность, воспитатель.*

Annotation: *This article analyzes Maria Montessori's concept of sensory development in children and its significance in the preschool education system. The study highlights the role of sensory education in developing a child's perception, thinking, speech, and cognitive activities. Additionally, the principles of organizing a*

stimulating environment, didactic materials, and independent activities for children, as applied in the Montessori method, are scientifically and pedagogically justified. The article addresses the issues of fostering children's intellectual and social abilities through the effective organization of sensory development.

Keywords: *Montessori pedagogy, sensory development, preschool education, didactic materials, developmental environment, cognitive development, independent activity, sensory education, cognitive activity, educator.*

Mariya Montessori pedagogikasida bola shaxsini har tomonlama rivojlantirishda sensor tarbiya markaziy o'rinni egallaydi. Uning ta'lim konsepsiyasiga ko'ra, maktabgacha yosh davri bolaning atrof-muhitni idrok etishi va hissiy tajribasini boyitishda eng muhim bosqich hisoblanadi. Shu bois sensor rivojlanish bolaning intellektual kamoloti uchun poydevor vazifasini bajaradi, ya'ni bola dunyoni avvalo his-tuyg'ulari orqali anglaydi va shu asosda uning bilish faoliyati shakllanadi¹.

Montessori ta'limotida bolaning idrok jarayonlari - ko'rish, eshitish, ta'm, hid va taktil sezgilar orqali shakllanishi ilmiy asoslangan. Ushbu jarayonlarda bola tashqi muhitni qabul qiladi, uni tahlil etadi va umumlashtiradi, bu esa keyinchalik tafakkur va nutq rivojiga xizmat qiladi². Shu sababli sensor tarbiya bolaning kognitiv rivojlanishining muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi.

Montessori konsepsiyasining muhim jihatlaridan biri — **“senzitiv (eng qulay, sezgir) davrlar” nazariyasidir.** Unga ko'ra, maktabgacha yoshda bolada ma'lum qobiliyatlar ayniqsa jadal rivojlanadigan davrlar mavjud bo'lib, sensor rivojlanish uchun eng qulay davr 3–6 yosh oralig'iga to'g'ri keladi. Ushbu davrda bola tashqi ta'sirlarga juda sezgir bo'lib, to'g'ri tashkil etilgan muhit uning sensor qobiliyatlarini samarali shakllantirish imkonini beradi.

Mariya Montessori sensor tarbiyani amalga oshirishda **rivojlantiruvchi muhit** va maxsus didaktik materiallarning ahamiyatiga alohida e'tibor qaratgan. U tomonidan ishlab chiqilgan sensor materiallar (silindr bloklar, rangli planshetlar, geometrik shakllar, tovush qutichasi va boshqalar) bolaning muayyan belgilarni (rang, shakl, hajm, og'irlik, tovush) farqlash, taqqoslash va tizimlashtirish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu materiallar bolaning mustaqil faoliyatini ta'minlash va uning bilish faolligini oshirishga xizmat qiladi.

MTTda bolalar yaratilgan qulaylik natijasida bolalar sog'lom faoliyat yuritadilar. Imkon qadar har bir guruhda M.Montessori pedagogikasi asosida bolalar uchun ijodiy rivojlantiruvchi muhit yaratilishi lozim. Bunday muhitda kundalik ish

faoliyati davomida bolalar o'zlarini erkin tutishlari, bir-biriga nisbatan hurmat, muhabbat, o'zaro yordam berish kabi insonparvarlik tuyg'ularini shakllantiruvchi fikrlar vositasida hayotiy faollikka erishadilar va o'z qiziqishlari asosida taraqqiy etib boradilar. Ish faoliyati davomida turli tajribadan o'tkazilgan mualliflik uslublarini va texnologiyalarni qo'llash mumkin. Bolalarni taraqqiy etishiga yordam beradigan, ularni o'ylashga, ijod qilishga yordam beradigan barcha noyob narsalardan foydalaniladi. Rahbarlarning asosiy vazifasi-bolalar uchun qulay sharoit yaratib berishdir.

Guruhlarda turli yoshdagi bolalar bolalar tarbiyalanishadi. Bu bolalarning imkoniyatlari turlicha, mijozlari turlicha, ularning orasida «alohida bolalar» ham bo'lishi mumkin. Kattalar va bolalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar oiladagi munosabatlarga o'xshashi: kattalar kichiklarga yordam berishi, tajriba almashishi, kichiklar kattalardan o'rganishi lozim.

Har bir bola erkin holda ko'ngli xohlagan narsalarni tanlashi, ular bilan xohlaganicha ishlashi mumkin. M.Montessori uslubiga ko'ra ijodiy rivojlantiruvchi muhit: maxsus jihozlangan xona, shakllangan bolalar guruhi, rivojlantiruvchi jihozlar, malakali tarbiyachidan iborat. Har bir burchak-mini- muhitni jihozlashda uning har bir mayda- chuydasi ham o'ylab chiqilishi va u bolaning har taraflama taraqqiy etishiga ta'sir ko'rsatishi lozim.

Har bir xonaning maydoni shartli ravishda quyidagi mini-muhitga ajratish mumkin. Ular:

- amaliyotda tajriba o'tkazish mini-muhiti;
- sensor rivojlanish mini-muhiti;
- nutq o'stirish, savod va o'qishga tayyorlash va o'rgatish mini- muhiti;
- matematika mini-muhiti;
- sahnalashtirish mini-muhiti;
- o'ynash mini-muhiti;
- ijodiy ustaxona mini-muhiti va boshqalar.

Hamma jihozlar bolaning yoshiga mos va olishiga qulay va ochiq joyda, patnislarda joylashgan bo'lishi, bola uni osonlikcha ko'ra olish va unda qiziqish uyg'otgan narsani tanlab olish imkoniyatiga ega bo'lishi lozim. Agar u birorta narsani birinchi marta olayotgan bo'lsa, bu narsa bilan tajriba o'tkazib ko'rishi yoki kattalarga yordam so'rab murojaat qilishi, bu nima va qanday qilib bu narsa yoki jihoz bilan nimalar qilish mumkinligini bilib olishi imkoniyatiga ega bo'lsin. Stol va stullar har bir bolaning yoshiga mos tanlanadi.

Shuni ta'kidlash lozimki, bolalarning o'zlari tashkiliy ishlarning qatnashchilari bo'lishi va xonani jihozlashlari mumkin. Ular hatto mebellarning o'z xohishlaricha joyini o'zgartirishlari mumkin. Bugun stollar «yulduzcha» shaklida joylashtirilgan bo'lsa, ertasiga aylana shaklida joylashtirish mumkin. Kirishdagi devorlar

bolalarning o'zlarining ishlari bilan jihozlanishi - imkon qadar bolalar o'zlarining ishlarini o'zlari qilishlari lozim. Mebellarning joylashtirilishi bolaga alohida o'ynashga va mustaqil ishlashi uchun qulay bo'lishi lozim. Har bir bolaning o'zining alohida gilamchasi mavjud bo'lib (shaxsiy masofa modeli) va unga bolaning ruxsati bilangina boshqa bola joylashishi mumkin.

M.Montessori pedagogikasi ijodiy fikrning jamlanishini tezlashtiradi va ma'naviy charchoq davrida unga yordam beradi. Biz tomondan yaratilgan rivojlantiruvchi muhitning ajralib turadigan tomoni-bu uning estetik jihatidan talabga javob berishidir. Biz imkon qadar bolalar uchun mo'ljallangan jihozlar yorqin, tabiiy ranglarda bo'lishi, bu jihozlar yoshlikdan bolada chiroyli narsalarga muhabbat uyg'otishi, badiiy didlarini taraqqiy ettirib borishi lozim. Chiroy ko'rkamlikda emas, balki rang va tasvirlarning uyg'unligida, tartiblikda va to'g'ri joylashtira bilishdadir. Atrofimizda yaratilgan barcha shart- sharoit – xonani jihozlashdan tortib to tarbiyachining tashqi ko'rinishigacha – bolani tarbiyalaydi.

M.Montessorining shiori – «Men o'zimga bajarishimga yordam ber, men o'zim bajaraman». Tarbiyachi doim mehribon bo'lishi, sabr-toqatli, bolani to'g'ri yo'lga yo'naltirishi, o'zining shaxsiy namunasi bilan nima qilish va qanday qilish lozimligini ko'rsatishi lozim. U bu erda ustoz emas, balki voqealarning qatnashchisi sifatida ishtirok etadi: faqat bolalarni qiziqтира olishi lozim Tarbiyachining ichki dunyosi bilan kichkintoyning ichki tuyg'usi o'rtasida mustahkam o'zaro bog'liqlik mavjud, tarbiyachining madaniyat darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, bolaning madaniyat darajasi shunchalik yuqori bo'ladi. Bunday jarayon davrida tarbiyachi ham, bola ham shakllanadi, bu esa hamma uchun hisiy qulaylik yaratadi, shuningdek ota-onalarni ham ijod qilishga rag'batlantiradi. Ijodiy-rivojlantiruvchi muhitning samarasi kichkintoyning umumiy taraqqiyotiga, ijodiy tafakkuriga, mustaqilligiga ta'sir ko'rsatuvchi shart-sharoitgagina bog'liq emas, balki tarbiyachining bola bilan bo'ladigan muloqotiga, vaziyatga, beriladigan topshiriqlarga, ularni berish usullariga ham bog'liq. Bolalarga ta'lim-tarbiya berish bir tartibda o'tmaydi. Tarbiyachi bolalarning taraqqiy etish dinamikasini kuzatib borishi, lozim bo'lsa yordam ko'rsatishi, ammo bunda bolaning psixikasiga nisbatan yutuqlari darajasini dastur talablari bilan solishtirilmaydi.

Ijodiy-rivojlantiruvchi muhitni to'g'ri tashkil etish-bola shaxsining har tomonlama etuk bo'lishiga: mustaqil, maqsadga intiluvchan, ishni to'g'ri rejalashtira olish qobiliyatini takomillashtiradi.

Xulosa qilib aytganda, Mariya Montessorining sensor rivojlantirish konsepsiyasi bolaning tabiiy rivojlanish qonuniyatlariga tayangan holda uning idrok, tafakkur va bilish faoliyatini kompleks tarzda shakllantirishga qaratilgan yaxlit pedagogik tizim bo'lib, bugungi kunda maktabgacha ta'lim amaliyotida ham o'z dolzarbligini saqlab kelmoqda.

Mariya Montessori metodikasida sensor rivojlanish bolaning tabiiy rivojlanish qonuniyatlariga asoslanadi va maxsus didaktik materiallar hamda rivojlantiruvchi muhit orqali samarali tashkil etiladi. Ushbu yondashuv bolaga mustaqillikni rivojlantirish, xatoni o‘z-o‘zi aniqlash, faol amaliyot orqali bilim hosil qilish va konseptual tushunchalarga erishish imkonini beradi [3; 4]. Shu bilan birga, sensor rivojlanishni samarali tashkil etishda tarbiyachining roli – bolaning faoliyatini yo‘naltiruvchi va qo‘llab-quvvatlovchi bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Maria Montessori. The Absorbent Mind. – New York: Holt, Rinehart and Winston, 1967.
2. Maria Montessori. The Montessori Method. – New York: Schocken Books.
3. Lev Vygotskyning bolaning kognitiv rivojlanishi haqidagi ilmiy qarashlari.
4. Jean Piagetning bilish jarayonlari va sensor rivojlanish haqidagi nazariyalari.
5. Maktabgacha ta’lim va sensor tarbiyaga oid zamonaviy pedagogik tadqiqotlar.
6. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi. Maktabgacha ta’limga oid me’yoriy hujjatlar va davlat talablari.
7. Maktabgacha pedagogika va bolalar psixologiyasiga oid ilmiy-uslubiy qo‘llanmalar.
8. Sensor tarbiya va bolalar kognitiv rivojlanishiga oid zamonaviy pedagogik tadqiqotlar.